

TÜRK DÜNYASI

NEVRUZ ANSİKLOPEDİSİ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Atatürk Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 298
Kaynak Eserler Dizisi: 5

Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi

©Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2004

ISBN: 975-16-1696.4
İLESAM: 2004.06.Y.0143-292

Editör
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz

BASKI
ANKIRA TANITIM HİZM. LTD.ŞTİ.
Tel: 0.312 495 02 00

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Düş Atelyesi (312.215 70 37)

Baskı

.....

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
G. M. K. Bulvarı 133, 06570 Maltepe-Ankara
Tel: (312) 231 23 48 - 232 22 57
Belgegeçer: 232 43 21
e-posta: www.mrks@akmb.gov.tr
İnternet: www.akmb.gov.tr

VI

6. Felsefi ve Estetik Açından Nevruz Kâmil Veli Nerimanoğlu	135
7. El Sanatları İmgelerinde Nevruz Taciser Onuk-H. Feriha Akpınarlı	139
8. Yemek Kültüründe Nevruz Ayşe Yücel Çetin	147
9. Nevruz ve Bitkiler Kâmil Veli Nerimanoğlu	155
10. Falda Nevruz Ayşe Yücel Çetin	159
11. Resim ve Minyatürde Nevruz Adnan Tepecik	165
12. Müzikte Nevruz Murat Karabulut	171
13. Oyunda Nevruz İsmet Çetin	185
14. Sporda Nevruz İsmet Çetin	199
15. Politik Süreçlerde Nevruz Kâmil Veli Nerimanoğlu	205
16. Renklerde Nevruz Reşat Genç	211
17. Nevruz ve Mitoloji Kâmil Veli Nerimanoğlu	217

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARINDA NEVRUZ

1. Altay Türklerinde Bahar Bayramları Figen Güner Dilek	229
2. Azerbaycan'da Nevruz Kâmil Veli Nerimanoğlu	241
3. Balkan Türklerinde Nevruz ve Bahar Bayramı Nimetullah Hafız	255
4. Başkurlarda Nevruz Habibe Yazıcı Ersoy	259
5. Gagauzlarda İlkyaz Bayramı Harun Güngör	269
6. Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz Adilhan Adiloğlu	275
7. Karakalpaklarda Nevruz Ceyhun Vedat Uygur	279

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİNDE NEVRUZ

Adilhan ADILOĞLU

Türk kültüründe baharın gelişiyle birlikte yeni bir yılın başlangıcını temsil eden “Nevruz” geleneği günümüzde Türk Dünyasının ortak bayramlarından biri olarak kabul edilmektedir. Kış mevsiminin sona erip, tabiatın yeniden canlanmaya başladığı baharın ilk günleri, bütün Türk boylarında olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türklerinde de çok eski zamanlardan beri türlü şenlikler halinde kutlanmaktadır.

Karaçay-Malkar Türklerinin kültüründe baharın gelişini ve yeni yılın ilk gününü temsil etmesiyle ilgili olarak “Nevruz” kelimesine rastlanmamaktadır. Ancak, Karaçay-Malkar Türklerinin “Ruzlama” veya “Oruzlama” adı verilen eski halk takviminin adında “Nevruz” kelimesinin izine rastlamak mümkündür. Karaçay-Malkar Türkçesindeki “Ruzlama” veya “Oruzlama” kelimelerinin kaynağının Farsça “rûz” (gün) kelimesinden gelmiş olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Karaçay-Malkar Türklerinin eski halk takvim sistemine göre yılın başlangıcı 22 Mart gününe tekâbül etmektedir. Yılın ilk ayının adına ise “Toturnu Al Ayı” veya “Süyünç Ay” adı verilmektedir.

Eskiden, baharın gelmesi demek, tarım ve bilhassa hayvancılık işiyle uğraşan Karaçay-Malkar Türkleri için sürüleri meraya çıkarma ve tarlalara tohum ekme döneminin başlaması demektir. Bu faaliyetler ise Karaçay-Malkar Türklerinin hayat tarzını düzenleyen en önemli olaylardır. Yani, baharın gelişi, Karaçay-Malkar Türkleri için hayatın başlaması demektir. Bu yüzden baharın gelişini coşkulu bir şekilde karşılamak üzere büyük hazırlıklar yapılırdı. “Toturnu Al Ayı” veya “Süyünç Ay”ının ilk günü olan 22 Mart günü, adeta bir dinî bayram havasında özel törenler ve çeşitli şenlikler düzenlenerek “Saban Toy”, “Gollu”, “Hardar” ve “Gutan” adı verilen bayramlarla kutlanırdı.

Saban Toy

Karaçay-Malkar Türklerinde baharın başlangıcında düzenlenen kutlama şenliklerinin en görkemli olanlarından biri “Saban Toy”dur. Baharın ilk gününde bütün halk toplanarak “Çoppa” (Ziraat ve Bereket Tanrısı), “Dawle” (Toprak Tanrısı) ve “Erirey”in (Mahsul Tanrısı) şerefine kurbanlar keser ve büyük şöenler tertip ederdi. Karaçay-Malkar Türklerinde hiç kimse “Saban Toy” yapılmadan kesinlikle tarla işlerine başlamazdı (Curtubayev 1994: 133-134; Tawmurzalanı-Bayramqullanı 1998: 5).

Eski Karaçay köylerinden biri olan Uçkulan köyünde herkes, kutsal sayılan “Çoppa Taş” (Çoppa'nın Taşı) adı verilen büyük bir kayanın çevresinde toplanır, “Çoppa”nın şerefine çeşitli hayvanlar kurban edilirdi. Daha sonra büyük bir ziyafet verilir, türlü şenlikler yapılırdı. Şölenin

sonunda, herkes “Çoppa-Taş”ın etrafında kol kola girerek geniş bir çember oluşturur ve dinî mahiyette birtakım danslar icra edilirdi. Törenin sonunda insanlar “Çoppa”dan inek ve koyun gibi hayvanlarının ürünlerinin bol ve bereketli olmasını, vahşi hayvanların saldırılarından korumasını, ekinlerin iyi yetişmesi için yağmur, başakların olgunlaşması için güneşli bir mevsim dilerlerdi (Laypanov 1957: 40). Çoppa için yapılan törenin bitiminde “Tamada” veya “Töreçi” adı verilen tören idarecisi şu duayı ederdi:

Çoppa, Teyriden sora sen teyri	Çoppa, Tanrıdan sonra sensin ilâh
Çoppa qızıwçuluqnu quw keri	Çoppa sıcaklığı kov geri
Çoppa bir qandır cerni	Çoppa bir kandır toprağı
Çoppa aşlıq küyedi ne eteyik	Çoppa hububat yanıyor ne yapalım
Çoppa cawun kele sebeley	Çoppa yağmur geliyor çiseleyerek
Çoppa aşlıq kele töbeley	Çoppa hububat geliyor tepe gibi
Teyribiz bersin semiz citça	Tanrımız versin semiz et
Maylı bolsun erinle	Yağlı olsun dudaklar
Caşlı bolsun kelinde	Oğlanlı olsun gelinler
Teyri bersin igilik	Tanrı versin iyilik
Bolsun bizde tirilik	Olsun bizde dirlik

(Haciyeva 1988: 198-199)

Karaçay-Malkar Türkleri “Saban Toy” sona erdikten sonra, tarla sürmeye çıkmadan önce tarlaların iyi ve kolay sürülmesi için “Dawle”ye, ekinlerin dolgun ve bol yetişmesi için de “Erirey”e dua ederlerdi (Malkonduyev 1988: 27-28).

Bunun dışında, Karaçay Türkleri, İslâm dinini kabul etmeden önce, bahar mevsiminin her Çarşamba gününde, Mahar ırmağının sağ tarafında kutsal sayılan büyük bir çam ağacının çevresinde toplanır, dinî törenler yapar ve “Teyri”ye (Tanrı) dua edip, dileklerde bulunurlardı:

Cazıbiz cawumlu bolsun	Baharımız yağmurlu olsun
Küzübüz künlü bolsun	Güzümüz güneşli olsun
Qışımız qarlı bolsun	Kışımız karlı olsun
Acalıbiz sabır bolsun	Ecelimiz yavaş olsun
Istavatla mallı bolsunla	Çiftliklerde hayvan bol olsun
Batmanla ballı bolsunla	Kovanlar ballı olsun
Küple mürzewleden tolsunla	Küpler yiyeceklerden dolsun
Azıgıbiz moñ bolsun	Yiyeceğimiz tok olsun
Cazıbiz nasıblı bolsun	Baharımız bahtlı olsun
Egiz egiz tölü tuwsun	İkiz ikiz nesil doğsun
Segiz segiz nasıb cawsun	Sekiz sekiz kısmet yağsın
Teyribiz bersin aşxılıq	Tanrımız versin iyilik
Körmeyik barıbiz açlıq	Görmeyelim hiçbirimiz açlık

(Haciyeva 1988: 12)

Gollu Bayramı

Karaçay-Malkar Türklerinde baharın başlangıcında düzenlenen kutlama şenliklerinin en görkemli olanlarından bir diğeri de “Gollu” bayramıdır. Gollu, Karaçay-Malkar Türklerinin eski inanışlarına göre toprağın, ziraatın, mahsulün ve bereketin tanrısı olarak kabul edilmektedir. Bahar geldiği zaman bütün halk toplanarak Gollu'nun şerefine kurbanlar keser, büyük şölenler tertip ederdi. Şölenin sonuna doğru herkes kol kola girerek halka şeklinde toplanır, “sıbizgi” adı verilen kaval eşliğinde hep birlikte “Gollunu Cırı”nı (Gollunun Şarkısı) söyleyerek “Gollu Tepsew” (Gollu Dansı) icra ederlerdi (Holayev 1979: 5-12; Kudayev 1997: 36-39). Şenliklerin sona ermesinden sonra tören idarecisi Gollu'ya dua eder, ondan dileklerde bulunurdu:

Gollu sen carıq Gollu	Gollu sen aydınlık Gollu
Gollu sen ırısxılı qollu	Gollu sen lütufkâr
Bek bitsin sabanla	Çok büyüsün ekinler
Abçımasın adamla	İncinmesin insanlar
Aşlıq, zıntxı qılıqsız tolu bolsun	Hububat, yulaf, kaliteli ve bol olsun
Sabanlanı ordurub	Ekinleri biçtirip
Buday gültüle baylatxın	Buğday demetleri bağlatasın
İndir töbele qalatxın	Harman tepeleri yığdırasın

(Haciyeva 1988: 199-200; Malkonduyev 1990: 78)

Hardar Bayramı

Çegem, Holam ve Bızıngı vadilerinde baharın gelişi “Hardar Bayramı”yla kutlanırdı. Karaçay-Malkar Türklerinin eski inanışlarına göre “Hardar” veya “Altın Hardar” hububatın ve diğer mahsulün tanrısıdır (Malkonduyev 1988: 28-29; Curtubayev 1991: 141-142). Çegem vadisi köylerinde bahar zamanı tarla sürmeye çıkılmadan önce “Hardar”ın şerefine kurbanlar kesilir, şölenler düzenlenirdi. Şölen alanına getirilen öküzlerin böğürmesine göre o yılın iyi veya kötü geçeceğine dair fikir yürütülürdü. Şölenin sonunda bütün halk toplanır, hep bir ağızdan şöyle dua edilirdi:

Sabanlada qılqı kibik	Tarlalardaki başak gibi
Xar zamanda tuluq aşlıq alayıq	Her zaman dolgun hububat alalım
Bereket ketmesin küpleden, arbazladan	Bereket gitmesin küplerden, avlulardan
Erireyge ariuw körüneyik	Erirey'e hoş görünelim
Xardarğa baş urayıq	Hardar'a secde edelim

(Malkonduyev 1990: 89)

Gutan Bayramı

Karaçay-Malkar Türklerinin ziraatçilikle ilgili bayramlarından biri olan “Gutan Bayramı”nda yine baharın gelişiyle ilgili şenlikler, kutlamalar ve törenler yapılırdı. Fakat daha öncesinde, sonbahar veya kış mevsiminde kesilen sığır veya koyunların etleri açık havada kurutulur, tarlaya ekilecek tohumlar küplere doldurularak toprağın altında daha önceden hazırlanan saklama yerlerine konulurdu. Bahar başında, tarlaların ekim döneminin ilk gününde halk erken saatlerde bir araya toplanarak bahar kutlamalarını başlatırdı. Sonbahar veya kış mevsiminde kurutulan etler başta

olmak üzere çeşitli yiyecek ve içecekler sofralara konulur, büyük bir ziyafet verilirdi. Ziyafetten sonra türlü eğlenceler tertip edilir, herkes büyük bir coşkuyla baharın gelişini kutlardı. Şölen sona erdikten sonra köylüler kabile halinde, üzerinde bir dağ keçisi resminin olduğu yeşil bayraklarla tarlalara gitmek üzere yola çıkarlardı. Önlerinde de heybetli ve süslenmiş bir öküz bulunurdu. Çiğ arpa unundan ve simit şeklinde yapılmış büyük bir ekmek, iki boynuzunu da içine alacak şekilde bu öküzün başına konulurdu. Bu şekilde halk tarlaların olduğu araziye geldiği zaman toplu halde şöyle dua edilirdi:

Quwanç bla barazağa barayıq	Sevinçle tarlaya gidelim
Bir atxanımız miñ bolsun	Bir attığımız bin olsun
Allaxnı kölü tüz bolsun	Allah'ın gönlü içten olsun
Bek bitsin, saw ceteyik	Çok büyüsün, sağ salim erişelim
Bu urluqça bürkeyik	Bu tohum gibi serpilelim

(Hacıyeva 1988: 195)

Karaçay-Malkar Türklerinin kültüründe "Nevruz" kelimesine rastlanmasa da, yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, baharın gelişini ve yeni bir yılın başlangıcını temsil eden "Nevruz" geleneği, farklı adlarla Karaçay-Malkar Türklerinin kültüründeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Curtubayev, M. Ç., *Drevniye Verovaniya Balkartsev i Karaçayevtsev*, Nalçik 1991.
- Curtubayev, M. Ç., *Duhovnaya Kultura Karaçayevo-Balkarskogo Naroda*, Nalçik 1994.
- Hacıyeva, T. M., *Malqarlıları bla Qaraçaylıları Xalq Poeziya Çığarmaçılıqları*, Nalçik 1988.
- Holayev, A. Z., "K Voprosu o Transformatsii Obryadovoy Pesni-Plyaski Gollu u Balkartsev i Karaçayevtsev", *Hudojestvennyy Yazık Folkloru Kabardintsev i Balkartsev*, Nalçik 1979.
- Kudayev, M. Ç., *Drevniye Tantsı Balkartsev i Karaçayevtsev*, Nalçik 1997.
- Laypanov, H. O., *K İstorii Karaçayevtsev i Balkartsev*, Çerkessk 1957.
- Malkonduyev, H. H., "Mifologiya Karaçayevtsev i Balkartsev", *Folklor Narodov Karaçayevo-Çerkesii Janr i Obraz*, Çerkessk 1988.
- Malkonduyev, H. H., *Drevnyaya Pesennaya Kultura Balkartsev i Karaçayevtsev*, Nalçik 1990.
- Tawmurzalını, Dalxat-bayramqullanı, Xamit., *Qaraçay-Malqar Xalq Oyunla*, Nalçik 1998.